

N. SZABÓ JÓZSEF

MAGYAR–ROMÁN KULTURÁLIS ÉS TUDOMÁNYOS KAPCSOLATOK I. (1945–1946)

Új kultúrdiplomáciai orientáció

A II. világháború utáni helyzet új kultúrdiplomáciát kívánt 1945-től kezdődően Magyarországtól. A művelődési kapcsolatokat új szellemben kellett helyreállítani, s új, korábban nem létező kapcsolatokat kellett kialakítani. A magyar diplomáciának arra kellett törekednie, hogy a világban reális kép alakuljon ki az országról, és minél kedvezőbb feltételek teremtsék a magyar kultúra nemzetközi megismertetéséhez, illetve hogy megkönnyítse az egyetemes kultúra értékeinek befogadását, továbbá az adott körülmények között a kultúra eszközeit felhasználva járuljon hozzá Magyarországnak az új világrendbe való beilleszkedéséhez.

A magyar politika szándéka nem könnyen valósult meg. Az ország vezetése azonban helyesen ismerte fel, hogy a világra nyitás csak a szomszédokon keresztül, a kialakult problémák rendezése révén lehetséges. Közép-Európa népei számára nemcsak a földrajzi tényezők, hanem a közelmúlt, a közös tapasztalat parancsolóan írta elő az együttműködést. A múlt rossz példáinak tanulságai szerint a Kárpát-medence népeinek tartós boldogulása nem egymás ellenében, hanem csak együtt teremthető meg, a problémákat rendezni csak a kölcsönösség alapján lehet. Ez az igény kap hangot Boldizsár Ivánnak „Rendezni végre közös dolgainkat” című 1945. április 13-án megjelent cikkében. A parasztpárti szociográfus a közeledés, az új közép-európai, Duna-völgyi szellem leglényesebb feltételének egymás megismerését és a múlt reális megítélését tartotta.

Elismerte, hogy a múltban a magyarságnak voltak hibái, de azt is kimondta, hogy nemcsak a magyarok hibáztak, s a reális megítélés érdekében felszólította a Duna-völgyi országokat, hogy ismerjék meg egymás kultúráját. Magyarország számára feladatként azt is megfogalmazta: gondoskodni kell arról, hogy bennünket helyes megvilágításban ismerjenek meg.¹

A magyarság és a szomszéd népek kapcsolatának rendezését a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörülő pártok elsődleges fontosságúnak tartották. Különös jelentőséget tulajdonított ennek a Nemzeti Parasztpárt. Ezt bizonyítja a Boldizsár Iván elnöklétével megalakult Külügyi Bizottság tevékenysége, amelynek elsőrendű célja volt a magyarság és a szomszéd népek viszonyának az egyenjogúság alapján történő rendezése. A minél hatékonyabb együttműködés kidolgozása érdekében tervbe vettek egy Duna-völgyi Intézet létesítését.²

Az államközi és kulturális kapcsolatok rendezésének legfőbb akadálya 1945-ben Romániával – a korábbi politikai konfliktusok emléke mellett – a nemzetiségi kérdés megoldásában jelentkező probléma-komplexus volt. A háború befejezésével ugyanis nem-hogy javult volna a két nép viszonya és az erdélyi magyarság helyzete, hanem rosszabbodott.

A román kormány 1944. augusztus 23-i „átállása” alkalmával hivatalosan a demokratikus elvek mellett foglalt állást és ezen elveknek megfelelően meghirdette az állampolgárok egyenjogúságát is. Valójában azonban olyan általános támadást indított az erdélyi

magyarság ellen, amely azt megsemmisítéssel fenyegette. A magyar kisebbség életének legsötétebb korszakát élte. A hatóságok több ezer magyart fogtak le és hurcoltak lágerrekbe, s akiket nem vittek lágerbe, azokat lakhelyükön internálták. A csendőr- és rendőrterror mellett külön csapásként jelentkeztek a Maniu-gárdák. E bandák a magyarlakta területeken, főleg a Székelyföldön hajmeresztő kegyetlenségek sorozatát követték el, terror alatt tartva egész vidékek lakosságát. Ennek a gyűlöletszításnak és vérengzésnek nem a román belátás vetett véget, hanem az a szovjet rendelet, amely 1944 november elején Észak-Erdélyből kiharcolta a román fegyvereket. Az általános gyűlölködés közepette a magyarság rokonszenvvel fogadta Groza Péter 1945. március 6-án alakult kormányát, abban bízva, hogy az őszintén értelmezi az állampolgárok egyenjogúságát, és azt meg fogja valósítani.³

Megteremtődnek a magyar–román együttműködés feltételei

1945 tavaszán az új kormány első intézkedései közé tartozott a magyarok kiengedése az internáló táborokból és a sovinszta gyűlölködés elleni fellépés. A kormány 1945. március 17-i rendelete érvénytelenítette a régi rendszer azon törvényeit, amelyek hátrányosan érintették a nemzetiségeket, és deklarálta az állampolgárok teljes egyenlőségét.⁴

Groza Pétert 1945-ben politikai és morális szempontokból kiindulva az a célkitűzés vezérelte, hogy a magyarság és a románság közti ellentétes viszony megszűnjön, és a két nép békességben éljen.⁵ Groza felismerte, hogy népének boldogulása és a magyar–román viszony alakulása elválaszthatatlan a nemzetiségek jogainak biztosításától, ezért sokat tett a nemzetiségi sérelmek orvoslásáért. Kultúrpolitikai lépéseivel is hozzá kívánt járulni a magyarság művelődési lehetőségeinek a megjavításához. Nem sokkal hivatalba lépése után a május 29-én megjelent rendelet előírta, hogy magyar tannyelvű Tudományegyetemet kell létesíteni.⁶ 1945 nyarától biztosították a nemzetiségek számára az anyanyelv használatának jogát a magán- és a közéletben. A nemzetiségek rendelkezhetek lapokkal, kultúrintézményekkel, lehetővé tették számukra a szervezkedés szabadságát.⁷ Az intézkedéseknek azért volt nagy jelentősége, mert a román kormányzat csupán 1924-ig 8076 magyar tannyelvű intézménytől fosztotta meg Erdély magyarságát. A két világháború közötti román nacionalizmus nemcsak az iskolarendszer és a kultúra ellen indított támadást, hanem az erdélyi magyar vagyon ellen is.

Az új román vezetés politikáját Magyarországon örömmel üdvözölték. Júniusban magyar küldöttség utazott Bukarestbe, s ott a Groza vezette Ekés Front (Frontul Plugarilor) nagygyűlésén hitet tett a román–magyar barátság mellett.⁸ A toleranciára épülő, reményekre jogosító politika lehetővé tette több területen a kezdeményezést és a kapcsolatteremtést. Az új politikai irányzattal magyarázható, hogy egyes magyar tudományos körök a háború miatt megszakadt tudományos kapcsolatok felvételének lehetőségét is elérkezettnek látták.⁹ A magyar tudósok minden lehetséges fórumot megragadtak a kapcsolatok kiépítése érdekében. Például a moszkvai Tudományos Akadémia 220 éves jubileuma alkalmából 1945 júniusában rendezett nemzetközi tudományos tanácskozást. A román delegációval elszállásolt Sántha Kálmán idegsebész-professzor a személyes találkozást a tudományos kapcsolatteremtés érdekében hasznosította.¹⁰

A kapcsolatteremtés eredményesnek bizonyult. 1945 júniusában már magyar–román sebészkongresszusra és képzőművész-cserére került sor.¹¹ A jól induló román–magyar

viszonyt szimbolizálja Grozának az a gesztusa, melyet egy nyilatkozatban adott: „Nem csak barátja akarok lenni a magyar népnek, hanem boldogulásának elősegítője is.”¹²

Az új helyzet nemcsak a magyarokat és az együttműködést kívánó románokat, hanem az erdélyi magyarság szellemi vezetőit is, különösen pedig a Magyar Népi Szövetséget (MNSZ) bizakodással töltötte el. Terveikben, reményeikben a térség népei nem egymás ellen, hanem egymásért, a Duna-medence országainak boldogulásáért tevékenykednek. Ebben bízott Nagy István erdélyi baloldali író is, aki magyarországi tartózkodása idején a Kárpát-medencei népek összefogása, a kultúrák együttműködése érdekében javasolta Kelet-Európai Intézet felállítását. Nagy István kezdeményezése nem volt új keletű, mert már évtizedek óta fejtette ki értékes munkásságát a dunai népek kulturális kapcsolata érdekében.

Elképzelése szerint az intézet tanulmányozná egyfelől az itt élő nemzetek közös nagy kérdéseit, kultúráját, megkeresnék a közös gyökereket, közel hoznák egymás életét és kultúráját, másfelől kitágítaná a Duna-vidéki népek horizontját Kelet felé. Véleménye szerint a cél érdekében szakítani kell az egyoldalú nyugati orientációval, és létre kell hozni egy átfogó szellemi világgépet. Nagy István fontosnak tartotta volna egy közös dunai rádió felállítását, amelyben hat nemzet tudósai, művészei adnának műsort. Elképzelése szerint ugyancsak fontos lenne egy közös filmgyár megvalósítása is. A Kelet-Európai Intézetben egymás mellett dolgoztak volna a magyar, román, cseh, szlovák, szerb, bolgár tudósok, akik minden évben a másik országban rendezendő szellemi olimpiászra gyűlnének össze. Elképzelése szerint a hat állam szellemi parlamentet alakítana, amely a térség kulturális, tudományos és gazdasági kérdéseit vitatná meg.¹³

A két ország modellértékű kapcsolatai

Az erdélyi magyarság művelődési lehetőségei megalapozták Magyarország és Románia között a kulturális kapcsolatok kiépítésének a lehetőségét. A magyar kormány őszintén akarta az együttműködést.

A két ország kulturális kapcsolatainak elmélyítését kívánta elősegíteni a demokratikus Magyarország a Debreceni Román Intézet létesítésével. Az intézet célja a romániai kutatások segítése volt. A magyar–román kapcsolatok kibővítésében komoly feladatot látott el a Magyar–Román Társaság és lapja, a Keleti Kapu.¹⁴

A Magyar–Román Társaság 1945. szeptember 21-én alakult meg a Györffy István Kolégium dísztermében. A közgyűlésen Szeffő Gyula elnökölt. A közgyűlés megválasztotta a Társaság titkárát és kijelölte szervezeti feladatát. A Magyar–Román Társaság elnöke Kodály Zoltán, főtitkára Balázs Béla, titkára Sinkovics Márta lett. Az elnöki tanács tagjai: Szent-Györgyi Albert, Illyés Gyula, Darvas József, Szeffő Gyula, Alföldi András, Hajnal István, Szőnyi István, Domanovszky Sándor, Sántha Kálmán, Weil Emil, Major Tamás, Szalai Sándor, Marosán György, Révai József, Farkas Mihály, Ortutay Gyula. A választmány tagjai lettek: Kosáry Domokos, Lukács György, Csicsery Rónai István, Berky János, Béki Ernő, Hont Ferenc, Haraszi Sándor, Hantos László, Györke János, Tildy Zoltánné, Szabó Zoltán, Hamza D. Ákos, Manyák Ernő, Nonn György, Zakariás G. Sándor, Genthon István, Gergely Sándor, Majláth Jolán, Komáromy Pál, Jusztusz Pál, Erdődy János, Simándi Tamás, Farakas Ferenc és Bisztray Gyula.

A Társaság létrejöttének súlyát növelendő: beszédet mondott Gyöngyösi János külügyminiszter. Előadásában kifejtette, hogy nagy szükség van e szervezet működésére, a

Társaság hivatva van a kultúrkapcsolatokat felvenni és a két népet szellemi értelemben egymással megismertetni. A nehézségek, az előítéletek elhárításának egyik fontos feladatát vállalja a Társaság. Gyöngyösi szerint a két népnek, amelyet a gyűlölet hulláma elzárt egymástól, meg kell ismernie egymást: egymás kultúráját, irodalmát, művészetét, hagyományait, igazi történelmét és ezen keresztül magának a népnek a lelkületét. Felfogása szerint a Magyar–Román Társaságnak kell tudományosan, a szellem fegyverével kidolgozni és érthetővé tenni a két dunai nép gazdasági egymásrautaltságát és azt a történelmi múltat és földrajzi adottságot, amelyből nyilvánvaló, hogy egymás nélkül a két nép nem élhet. A külügyminiszteren kívül beszédet mondott még Szent-Györgyi Albert, Kosáry Domokos, Darvas József, Tamási Áron és Kardos László – valamennyien kiemelték a Társaság nemzetpolitikai jelentőségét.

Az alakuló közgyűlést követő művészeti programon román irodalmat, népköltészetet és zenét mutattak be. Arról is döntöttek, hogy a Magyar–Román Társaság szerkesztésében Váradai hídverés címmel gyűjteményes munkát jelentetnek meg, amelyben 10-10 magyar és román író nyilatkozik a magyar–román barátság problémáiról.

A Társaság vezetősége, összetétele reprezentatív volt. A szervezetben képviselt tudósok, politikusok, közéleti személyiségek garanciát jelentettek arra, hogy Magyarország számára a magyar–román barátság a jövőt illetően rendkívüli jelentőségű.¹⁵

1945 novemberében pedig Bukarestben jött létre Román–Magyar Társaság. Az alakuló ülésen részt vett Balázs Béla, a Magyar–Román Baráti Társaság főtítkára.¹⁶

Mindennél jobban jellemzi, hogy mennyire komoly kérdésnek tekintették Romániában a két nép barátságának pozitív alakulását, a vezetőségválasztó közgyűlésen megjelent személyiségek nevének felsorolása: a zeneszerző Enescu, a biológus Traian Săvulescu, a politikus C. I. Parhon, az írók közül Sadoveanu, Victor Eftimiu, Gala Galaction, Philippide és a híres szociológus Gusti.¹⁷ A két nép között kiépülő kapcsolatokra utal, hogy a bukaresti rádióban 1945 novemberében két román nyelvű előadás is elhangzott, melyben a Magyar–Román Társaság főtítkára ismertette Magyarország helyzetét és a magyar–román barátság problémáit. A román sajtóban több cikk jelent meg, amelyet a Magyar–Román Társaság fogalmazott meg.¹⁸ A Román–Magyar Társaság első kollektív megnyilvánulásának Ady ünneplését szánták.¹⁹

A Magyar–Román Társaság létrejötte után rendkívüli aktivitást tanúsított. A térség és a két ország tudományos együttműködését volt hivatott szolgálni az a kezdeményezés, amit a Teleki Intézet támogatásával a Magyar–Román Társaság még 1945-ben kieszközölt: a Pázmány Péter Tudományegyetem tanári kara meghívást küldött négy román tudósnak vendéglőadások tartására. A Györfly Kollégium támogatásával pedig két ösztöndíjat szerzett román diákok részére, és a VKM-től ígéretet kapott két román kutató meghívására.²⁰

A Társaság képviselői több ízben is jártak Romániában, és megteremtették a kapcsolatot a magyar és a román tudományos intézetek között. Hoztak román tudományos könyveket, többek között egy román szociológiai könyvgyűjteményt. Mihai Beniuc, a kiváló román költő, a román írók szövetségének elnöke Kodály Zoltánhoz intézett levelében elismeréssel nyilatkozott a Magyar–Román Társaság tevékenységéről, és hasonlóképpen nyilatkoztak más neves román tudósok is, köztük Dimitrie Gusti professzor, a Román Akadémia elnöke.²¹

1945 novemberében a Magyar–Román Társaság és a Teleki Intézet – mindenekelőtt Kosáry Domokos és Benda Kálmán támogatásával és saját pénzükön való bevásárlással – két láda történettudományi, szociológiai, művészettörténeti és irodalmi művet

gyűjtött össze, amit a Társaság főtíkára a MADISZ-delegációval Bukarestbe vitt. A Román–Magyar Társasággal való jó együttműködésről tanúskodik, hogy annak segítségével juttatták el a küldeményeket a román Akadémiának, az Institutul Balcanicnak, a Fundația Regalanak, a Délkelet-Európai Román Intézetnek, és a Szociológiai Intézetnek. Váradi hídverés címmel megjelent a tervezett kötet, amely a magyar és román írók véleményét adja közre a két nép együttműködésének fontosságáról. Februárban Dunának, Oltnak egy a hangja címmel előadásorozatot szervezett a Társaság.

A Magyar–Román Társaság 1946 február elején rendezte meg első rádióelőadását, amelyen Kodály Zoltán mondott bevezető beszédet, majd Farkas Ferenc és Tite román főkonzul szólalt meg. A kor közeledést akaró román kiválóságaihoz hasonlóan – azok magyarul beszéltek – Balázs Béla főtíkárról román nyelven mondta el a bevezetőt. 1946 márciusában volt a Magyar–Román Társaság második rádióelőadása, amelyen a román nép- és műköltészetből szavaltatok hangzottak el, és román zenét közvetítettek.²²

A sorsközösség fontosságát húzta alá a Magyar–Román Társaság február 21-én, a Györfly Kollégiumban tartott ülése is. A rendezvény jelentőségét növelte, hogy a legkülönbözőbb politikai irányzatok képviselői, valamint a szellemi élet kiválóságai mellett jelen voltak a budapesti román misszió tagjai, Tite és Moldován konzulokkal az élen. Az ülésen Hajnal István professzor, a budapesti egyetem Bölcsészettudományi Karának dékánja elnökölt.

A nagyszámú hallgatóság előtt elsőként Darvas József parasztpárti író-politikus tartott előadást a magyar–román barátságról. Előadásában ismertette azokat az okokat is, amelyek a múltban a két népet elválasztották egymástól, a történeti visszpillantásban azonban kiemelte a magyar és a román nép szociális és szabadságharcainak a rokon vonásait is. Darvas az együttműködés gyökereit a kultúrában látta. Rámutatott arra, hogy a magyar és a román nép költészete tele van rokon elemekkel, ezért érdekeik és törekvéseik is azonosak lehetnek. Darvas azonban arra is figyelmeztetett, hogy a román és a magyar nép kibékülésének még rengeteg akadálya van. Megítélése szerint elsősorban a begyökeresedett sovinizmus akarja továbbra is a két népet egymásnak ugratni. Ezért még nagyon súlyos harcokra fog sor kerülni, amíg mindkét nép leszámol saját uszítóival, és megteremtődnek a békés együttműködés feltételei. Darvas József szerint a Groza Péter vezette Románia jól halad ezen az úton.

A két nép közeledését elősegítő hozzászólásában Kosáry Domokos kifejtette a Dunamedence népei egyenjogúságának tételét. Eszerint „Nincs vezető nép és vezetett a Dunamedencében, csak egyforma, egyenjogú kisépek, akiknek meg kell találniuk egymást.”

Nonn György, a MADISZ főtíkára az ifjúság nevében szólott hozzá a kérdéshez, és mint erdélyi származású is hitei tett a magyar és a román nép barátsága mellett.

Szalai Sándor szociáldemokrata szociológus a két nép között a múltban kialakult feszültségek és ellenségeskedések okát abban is látta, hogy többet tudtak bármelyik távoli népről, mint a szomszédokról. Ennek a helytelen kultúrpolitikának az új Magyarországon meg kell szűnnie.

A kommunista újságíró Szirmai István személyes erdélyi tapasztalatain keresztül mutatott rá arra, hogy a demokráciáért vívott harc egységes és oszthatatlan Délkelet-Európa bármely részén. Zilahy Lajos író is személyes élményén keresztül közelített a problémához. Azokról a körülményekről beszélt, amelyeken keresztül megismerte a román parasztságot és megtanulta szeretni, becsülni a román népet. Megítélése szerint az írókra hárul az a feladat, hogy a népeket összebékítsék. Zilahy úgy látta, hogy a román és a magyar írók a múltban és most is meg fogják tenni kötelességüket.²³

A politikai pártok is a két nép barátságának az előmozdításán munkálkodtak. 1946. február 9-én a Szociáldemokrata Párt XI. kerületi szervezete sikeres román műsoros délutánt rendezett. Március 10-én pedig az MKP IX. kerületi szervezete készített román kulturális műsort.²⁴

1946 első felében a társadalom széles rétegeiben és a kulturális kormányzatban a magyar–román együttműködést illetően az a vélemény alakult ki, hogy szorossá kell fűzni a két nép baráti kapcsolatait.²⁵ A kultuskormányzat tehát a kapcsolatok elmélyítését ambicionálta. A Vallás- és Közoktatási Minisztérium szívesen várt például a tihanyi Magyar Biológiai Kutató Intézethez román kutatókat tudományos kutatások végzésére, mihelyt az Intézet a háború okozta károkat pótolja. Magyarország viszont a csereakció keretében két tudóst kívánt a fekete-tengeri Román Biológiai Kutató Intézethez hasonló céllal kiküldeni. A Pázmány Péter Tudományegyetem három román tudóst, D. Gusti, G. Marinescu és V. Papacostea professzorokat kívánta néhány előadásra megnyerni. Magyar részről ugyanakkor azt szerették volna elérni, ha három egyetemi tanár román meghívásban részesült volna.

A Teleki Pál Tudományos Intézet is tudóscserét kezdeményezett. Szívesen látott volna egy-két román kutatót, felajánlva a román kutatóknak az Intézet folyóiratában, a *Revue d'Histoire Comparée*-ban való megjelenés lehetőségét. Vizsgálásul azonos számú magyar kutatónak a Balkán Intézetnél való elhelyezésére gondolt. A Teleki Intézet kívánatosnak tartotta azt is, hogy különböző magyar tudományos intézetekkel a megfelelő román intézetek kiadványcserébe lépjenek.²⁶

Románia kulturális vezetősége és a Román–Magyar Társaság is a kapcsolatok bővítését kívánta. A Román–Magyar Társaság válaszként a magyar kezdeményezésekre és gesztusokra elhatározta, hogy viszonyozza a tudós-, diák- és könyvcserét. Azt is kieszközölte a román kormánytól, hogy 10 vagon üveget küld a budapesti kórházak és klinikák számára és egy vagon papírt a Magyar–Román Társaság folyóirata számára. Elküldtek továbbá 20 népzenei hanglemezt a Magyar Rádió részére.²⁷

A szomszéd ország irodalmi körei pedig megragadták az alkalmat, hogy a magyar irodalommal megismertessék a román közönséget. Ennek fontos állomása volt a Petőfi- és Ady-hét, valamint József Attila népszerűsítése. Az erdélyi magyar városokban mindeütt voltak magyar munkásszínpadok.²⁸

Erdélyt eleven kulturális élet jellemezte. A magyar nyelvű könyvkiadás igen produktív volt. Az Utunk, a Romániai Magyar Írószövetség lapja igen élénk irodalmi életről tett tanúságot. Az államközi kulturális kapcsolatokban nagy jelentősége volt az 1946. március 14. és 17. között tartott bukaresti filmnapoknak. A bukaresti filmnapokra Keresztury Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszter vezetésével népes küldöttség, írók, művészek, filmesek utaztak Romániába. A bukaresti Román–Magyar Társaság meghívta a budapesti Magyar–Román Társaság Intézőbizottságának tagjait is.²⁹ A Romániai Magyar Népi Szövetség elnöksége pedig vendégül látta Darvas Józsefet, Gergely Sándort, Zilahy Lajost és Zsolt Bélát.

Constantinescu propagandaminiszter a magyar vendégek tiszteletére díszebédet adott, amelyen részt vett Vlădescu kisebbségügyi, Ralea művészeti miniszter és Eftimiu író. A magyar minisztert és a kulturális delegációt Victor Eftimiu, a Román–Magyar Társaság elnöke köszöntötte, erre Zilahy Lajos válaszolt. A Magyar Népi Szövetségnek március 15-i emlékünnepélyén – több szónok mellett – Vlădescu kisebbségügyi miniszter, magyar részről Kállai Gyula államtitkár szólalt fel. A díszpáholyban helyet foglalt Groza miniszterelnök, Constantinescu propagandaminiszter, valamint több neves román

közéleti személyiség. A Magyar Népi Szövetség ünnepélyéről Groza Péter és Keresztury Dezső a Dalos hangversenyterembe mentek az ottani Bartók–Kodály-estre, a Waldbauer–Kerpely vonósnégyes, valamint Zathureczky zenéjének a meghallgatására. A hangverseny szünetében Keresztury Dezső a modern magyar zeneművészetről tartott előadást, amelyben a magyar–román közeledés kedvező kilátásait ecsetelte. A hangversenyt filmből követte, amin Keresztury Dezső és Groza Péter is részt vett. Március 16-án Keresztury Dezső látogatást tett Groza miniszterelnöknél.

Március 16-án a Szenátusi Palotában írói találkozó is volt, amelyen Victor Eftimiu elnökölt. Az írók nevében Zilahy Lajos és Háy Gyula tartott beszédet, de felszólalt még Balázs Béla, Horváth Elek és Paikert Géza is. Szintén március 16-án folytak a román–magyar filmtárgyalások Zilahy Lajos elnökletével. A magyar kulturális delegáció romániai útja során a bukaresti Állami Opera igazgatója ebédet adott Keresztury Dezső miniszter és a budapesti Opera tiszteletére, ahol Groza Péter magyar nyelven tartott beszédében a magyar–román barátságot éltette, amelyre Keresztury Dezső hasonló szellemben válaszolt. Március 18-án Keresztury Dezső felkereste Gusti professzor, a világhírű román szociológus intézetét.

A delegáció fontos feladata volt Erdély meglátogatása, kapcsolatteremtés az erdélyi magyar kulturális élettel. 1946. március 19-én érkezett a magyar küldöttség Brassóba, ahol a Magyar Népi Szövetség nevében Balogh Edgár, Pozsár András (Brassó polgármestere) Kónya József, Székely László és Mélasz Vilmos fogadta. Március 20-án a küldöttség Gyulafehérvárra látogatott, ahol Keresztury Dezső miniszter és Kállai Gyula miniszterelnökségi államtitkár, valamint Zilahy Lajos látogatást tett Márton Áron gyulafehérvári római katolikus püspöknél.

Az utazást követően a VKM és a Külügyminisztérium tárcaközi értekezleten értékelte az utat. Arra a következtetésre jutottak, hogy a békeszerződés létrejötte után nagyobb aktivitással működjön a Magyar–Román Társaság, de addig is szükségesnek tartották viszonzásképpen a Román Kultúrhét előkészítését Budapesten.³⁰

A magyar kulturális delegáció romániai körútja után rövid idő múlva, március 29-én a Magyar–Román Társaság kultúrestet rendezett, amelyen román költők verseit olvasták fel. Március végén a Magyar Külügyi Társaságban a magyar–román viszonyról Bölöni György tartott előadást. A magyar sajtó nemcsak a sokoldalú kulturális kapcsolatokról tudósított, hanem a Romániában élő magyarok helyzetéről is.³¹ 1946 tavaszán kiépültek a magyar–román zenei kapcsolatok is. Április 24-én Budapestre érkeztek a bukaresti Opera művészei. Április 25-én viszont a magyar operaház művészei utaztak Bukarestbe.³² A két nép kulturális közeledésének előmozdítására a Magyar Rádió május 19-én román estet rendezett.

A Romániai Magyar Írószövetség pedig fontosnak tartotta a magyarországi és az erdélyi irodalmi élet kapcsolatainak kölcsönös elmélyítését, az erdélyi és az egyetemes magyar, másrészt a román irodalom közötti termékeny együttműködés megteremtését.³³

Ellentmondások a jóviszonyban

Petru Groza – magyarbarátsága mellett – elsősorban „körültekintő” politikus volt. Tudta, hogy a béketárgyalásokon Romániát a lehető legjobb formában kell bemutatni. Külügyminiszterével, Gheorghe Tătărescuval szemben ezért minden erejével támogatta Ștefan Voitec oktatási miniszter erőfeszítéseit. A békeszerződési tárgyalások megkez-

dése előtt létrehozott 2071 magyar anyanyelvű elemi iskolát, 161 középiskolát és a tovább működő kolozsvári magyar egyetemet. A II. világháború után Romániában „visszatértek” az 1918-as gyulafehérvári határozatokhoz. A gyulafehérvári határozatok teljes nemzeti szabadságot hirdettek az együtt lakó nemzetiségeknek, garantálták az anyanyelvi oktatást és a közigazgatáshoz való jogot. Ezek az ígéretek hatásosak lehettek a béketárgyalásokon. Groza jószándéka mellett a magyarság érdekében tett humánus lépéseknek így taktikai összefüggései is voltak. A deklarált célok és a valóság azonban nem voltak összhangban.³⁴ A romániai magyarságnak súlyos küzdelmeket kellett vívnia – a hivatalosan biztosított jogokra való hivatkozással.

A Groza-kormány szándékát a tisztviselői kar számos területen nyíltan szabotálta. Így történt ez a kolozsvári magyar egyetem számára kiutalt pénzügyi támogatásnál is. Az egyetemi személyzet hónapokon keresztül nem kapott fizetést. Emiatt a magyar egyetem továbbműködésének gyakorlati feltételei 1945 végére nem intéződtek el (az oktatás azonban folyamatos volt), noha kormányzati síkon több ízben is megegyezésre jutottak. Nehezítette a magyar egyetem helyzetét az is, hogy az egyetem főépületét a visszatérő román egyetem ismét birtokba vette.

Egyes román sovíniszta körök kulturális sértések sorát követték el. Számos településen a tanítók a szülők akarata ellenére román tannyelvű iskolába írárták a magyar gyerekeket, és a tisztviselők új besorolásánál a magyarokat méltánytalanul mellőzték. A diszkrimináció miatt tiltakozó MNSZ-vezetőkkel a kormányzat a legmesszebbre készségegel ült le tárgyalni. A kormány tárgyalási készsége nem volt véletlen. Amikor a Groza-kormány létrejött, a Magyar Népi Szövetség őszintén állott be a kormányt támogató politikai erőkhöz. Az MNSZ hitt a két nép őszinte közeledésének lehetőségében. A deklaráció és a valóság különbsége, valamint a román közigazgatás változatlanul magyarelles magatartása újólag a magyarság emlékezetébe idézte az elnyomatás éveit. A kormány azonban érdekelt volt az együttműködés fennmaradásában, ezért a Bukarestből visszaérkező magyar küldöttség jelentős eredményeket ért el, a hibák orvoslására vonatkozó komoly ígéretek hozott magával: a magyar iskolák felügyeletét az újonnan szervezendő független, magyar tanfelügyelő szervre bízzák. A tisztviselők besorolását újra megvizsgálják és a hátrányos helyzeteket megszüntetik. Kedvezően alakult a Kolozsvári Magyar Színház régen vajúdo kérdése is. A színház állami színházzá vált, jelentős adósságait elengedték és állami szubvencióban részesítették.³⁵

Groza magyarbarátsága azonban mind Romániában, mind külföldön megállt a határkérdésnél. A Groza-kormány létalapja ugyanis az volt, hogy megtartja Romániának egész Erdélyt. Mindent, így a magyarok iránti szeretetét is alárendelte a határkérdésnek. A határproblémákat azzal akarta feloldani, hogy kiáll a világ elé azzal a tétellel, hogy nincs magyar–román határvíta, mert a két nemzet között és az erdélyi magyarság körében olyan viszony alakult ki, amelynél a határok nem játszanak többé lényeges szerepet. Ez a határprobléma-nélküliségre alapozott vonalvezetés „ingott meg” 1946 elején. Groza ennek okát abban látta, hogy a magyar kormány a területi rendezést nem tekintette befejezettnek. 1946 januárjában arra a meggyőződésre jutott, hogy Magyarországon újból revizionista irányzat kerekedett felül, és az ő román–magyar barátságot hirdető politikája nem talált visszhangra. Nem meglepő, hogy Sebestyén Pál külügyminiszter-helyettes 1946. április 27-i bukaresti tárgyalásain felvetett magyar–román területi problémát a román kormány kategorikusan visszautasította. Groza ugyanakkor kijelentette, hogy az ő magyarbarátsága változatlan, a magyarbarátság szívügye, és ez a politika

mindkét nép számára életbevágóan fontos. A határkérdésről az volt a véleménye, hogy azok spiritualizáltassanak, ami meg fogja teremteni a két nép végleges barátságát.³⁶

1946. május 7-én a külügyminiszterek párizsi értekezlete foglalkozott a magyar békeelőkészítés tervezetével. A magyar kormány 1946 nyarán azzal a jogos kéréssel fordult a párizsi békekonferenciához, hogy a szomszédos országokban élő magyar nemzetiségiek jogállásának rendezését ne tekintsék az illető országok belügyének, hanem az nemzetközi jogszabályok útján nyerjen szabályozást.³⁷ A kérést azonban a párizsi konferencia elutasította. A békeelőkészítés körüli problémákat Romániában bizonyos politikusok manipulációs célokra használták. Maniuek magyarelles akciókra szították a tömegeket azzal, hogy Budapesten a párizsi döntés hatására nagyarányú revíziós tüntetéseket szerveztek. A román nacionalista körök állítása a valóságnak nem felelt meg, mert csupán arról volt szó, hogy a budapesti Csonka Gépgyárban Románia-ellenes hangulat volt tapasztalható.³⁸ Magyarországon látták a gyűlölködés népekre kiható veszélyét, ezért felvették ellene a küzdelmet.

Az újjáéledő sovinizmus elleni harcban, a Kárpát-medencében élő népek összefogásának hirdetésében fontos szerepet töltöttek be folyóiratok, többek között a Valóság. A folyóirat majd minden száma foglalkozott a történelmi múlttal, a testvéri népek életével, kultúrájával. A sovinizsta uszítás és gyűlölködés helyett Köpeczi Béla például a Valóság 1946. évi 10. számában megjelent Duna-táji valóság című tanulmányában egyértelműen kijelentette, hogy a Duna-táji népek a nacionalizmus alapján sohasem találkozhatnak. A sovinizmus helyett csak a gazdasági, társadalmi és kulturális valóság helyes feltárása vezethet egymás megismeréséhez és az együttműködéshez. Köpeczi szerint ebben a feltárásban nagy a tudósok felelőssége.³⁹

A magyar szellemi elit kiválóságai érezték a felerősödő nacionalizmus miatt keletkezett veszélyt. Az elit nem vonult elefántcsonttoronyba, a szükséges felelősségvállalás nem maradt el. Magyar tudósok, írók és művészek 1946 őszén felléptek a nacionalizmus, a sovinizmus ellen, és hitet tettek a román–magyar brátság mellett. Köztük volt Alföldi András, Darvas József, Erdei Ferenc, Fogarasi Béla, Gergely Sándor, Hajnal István, Heltai Jenő, Illyés Gyula, Jánossy Dénes, Kárpáti Aurél, Keresztury Dezső, Kisfaludi Strobl Zsigmond, Kodály Zoltán, Kosáry Domokos, Lukács György, Major Tamás, Ortutay Gyula, Pátzay Pál, Szent-Györgyi Albert, Tamási Áron, Tersánszky Józsi Jenő, Tolnai Gábor, Veres Péter és Zilahy Lajos. Az értelmiségi elit képviselői felszólították a magyar–román barátság híveit, hogy emeljék fel szavukat a sovinizmus és a gyűlölködés ellen, küzdjenek a haladásért és a két nép alkotó együttműködéséért.⁴⁰

Az együttműködéshez szükség volt olyan szellemre, melyben megvalósulhat a kölcsönhatás egymás kultúrájára és szellemére.

A későbbi években ez a szellem valójában nem érvényesülhetett. Más történelmi helyzetben másfajta szellem vált irányadóvá. Ez azonban már nem ennek az írásnak a tárgya.

Jegyzetek

- 1 Szabad Szó, 1945. április 13.
- 2 Szabad Szó, 1945. április 15.
- 3 *Domokos Péter Pál: Az én Erdélyem.* Budapest, 1988. 96.
- 4 *Csatári Dániel: Román–magyar kapcsolatok.* Budapest, 1958. 203.
- 5 Groza Péter beszéde az Észak-Erdélyi Menekültek Szövetsége küldöttei előtt. Szabadság, 1945. március 15.

- 6 Szabad Nép, 1945. március 23. *Csatári Dániel*: i. m. 203–204.
- 7 Szabad Nép, 1945. május 27. Erdély 1945-ös kulturális életével részletesen foglalkozik *Kántor Lajos*: *Illyés Gyula és a béke asztala*. – Valóság, 1985. 12. szám, *Domokos Péter Pál*: i. m. 2–9.
- 8 Szabad Szó, 1945. július 4.
- 9 Új Magyar Központi Levéltár (továbbiakban UMKL) UMKL–XIX–J–1–k- iksz. nélkül.
- 10 UMKL–XIX–I–1.e. 1946–55302–a/a. VI. 11. K. Paikert
- 11 Szabad Nép, 1945. július 22.
- 12 Szabad Nép, 1945. augusztus 15.
- 13 Tiszántúli Népszava, 1945. augusztus 23.
- 14 Nemzetgyűlés Naplója I. kötet. Hiteles Kiadás, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvkiadója, Budapest, 1946. 24–25. A segesvári Petőfi-napokat részletesen elemzi *Kántor Lajos*: i. m. 48–49.
- 15 UMKL–XIX–I–1.e. 1946–88531
- 16 UMKL–XIX–I–1.e. 1946–88531
- 17 A magyar irodalom története. 1945–1975. I. Irodalmi élet és irodalomkritika. Szerk.: *Béládi Miklós*. Budapest, 1981. 69. *Kántor Lajos*: i. m. 54.
- 18 UMKL–XIX–I–1.e. 1946–70729
- 19 Szabadság, 1946. január 30., február 24.
- 20 UMKL–XIX–I–1.e. 1946–88531
- 21 UMKL–XIX–I–1.e. 1946–88531
- 22 UMKL–XIX–I–1.e. 1946–70729
- 23 UMKL–XIX–I–1.e. 1946–70729
- 24 UMKL–XIX–I–1.e. 1946–70729
- 25 PI–Arch. 274–21/58.
- 26 UMKL–XIX–I–1.e. 1946–17929
- 27 UMKL–XIX–I–1.e. 1946–88531
- 28 Szabadság, 1946. január 5.
- 29 Országgyűlés Naplója. Hiteles Kiadás, II. kötet. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvkiadója Budapest, 1948. 516., – PI. Arch. Tik. Fi. 490.
- 30 UMKL–XIX–I–1.e. 1946–39389
- 31 Szabadság, 1946. március 22., Szabadság, 1946. március 30., Szabadság, 1946. március 24., Szabadság, 1946. március 27., Népszava, 1946. március 26.
- 32 Szabadság, 1946. április 25., Szabadság, 1946. április 26.
- 33 Szabadság, 1946. május 18., *Kántor Lajos*: i. m. 42.
- 34 *Domokos Péter Pál*: i. m. 92–93.
- 35 *Veres Béla*: Erdélyi levél. – Valóság, 1945. október–november. 65–66.
- 36 *Fülöp Mihály*: A Sebastyén-misszió. Petru Groza és a magyar–román határkérdés. In: *Tanulmányok Erdély történelméből*. Szerk.: *Rácz István*. Debrecen, 1988. 197–198.
- 37 Országgyűlés Naplója. II. köt. 73.
- 38 PI. Arch. 274–21/58.
- 39 Valóság, 1945. 10. 52–53.
- 40 Szabad Nép, 1946. október 6.